

lomlevelének. Legfőbb ideje tehát, hogy e homályban élt jelesünknek rég letűnt emlékét lehetőleg tiszta világításba állítani igyekezzünk. S ily nagyjelentőségű alkalommal még az itt közreadotaknál jóval csekélyebb értékű adatok is megérdemelnék a méltató irodalomtörténész kegyeletes figyelmét.

NYOMDÁSZATI ÉS KÖNYVÉSZETI ADATOK.

DR. ILLÉSY JÁNOSTÓL.

I.

1614. december 3. *Farkas Imre keresztúri nyomdász levele Thurzó Szaniszlóhoz.*

Eltemig való alázatos szolgálatomat ajánlom nagyságodnak, a hatalmas Istentől kívánok nagyságodnak minden testi és lelki jókat megadatni mind az nagyságodhoz tartozókkal egyetemben.

Továbbá azt [írhatom n]agyságodnak, hogy az nagyságod predica[tora] nálam vala és az nagyságod parancsolatját megmondván és az nagyságod az minemő opus felől izent, hogy kinyomtatnám, azt én a nagyságod parancsolatjára kinyomtatom és az mi költséget nagyságod küldött,¹ én azt recipialtam és azon leszek, hogy azt nagyságodnak szépen kinyomtatom, mennél hamarabb lehet és minden dolgaimat elhagyom nagyságodért, véghez is viszem, kiben az nagyságod neve terjedjen. Ezzel az úr Isten éltesse nagyságodat, mind az nagyságodhoz tartozókkal egyetemben. Költ Kereszturat, karácson havának 3. napján, anno 1614.

Nagyságodnak szegény szolgálója
Farkas Imre, könyvnyomtató.

Kívül: Az tekintetes és nagyságos urnak Thurzo Staniszlónak, Szepes vármegyének örökös ispánjának, nekem kegyelmes patronusomnak.
(Eredeti. Orsz. ltár. Thurzó gyűjt.)

A könyv, melyről itt szó van, 1615-ben jelent meg Farkas Imre keresztúri nyomdájában. Czime: »*A gyermeketskék Credója*« stb.² Szerzője illetőleg fordítója Thurzó Szaniszló udvari papja Pálházi Göncz Miklós, később dunáninneri szuperintendens, ugyanaz a predikátor, akiről a levél elején említés történik. A Thurzó Szaniszlóhoz intézett ajánlásból kitetszik, hogy a fordítás már 1613 május 1-én kész volt.

¹ A lap szélére kiirva: fl. 25.

² Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár, I. k. 436 sz.

II.

1651 február 24. II. Rákóczi György fejedelem Brassai Márton gyulafejérvári nyomdászt megnemesíti.

Georgius etc. Memoriae etc. Quod nos benigne consideratis fidelibus obsequiis strenui Martini Brassae typographi nostri Albensis, quae ipse pro virili nobis et praedecessori nostro illustrissimo condam principi, domino patri pie defuncto in arte typographiae laudabili cum promptitudine hactenus exhibuisset et impendisse perhibetur, ac inposterum non dispari quoque animi alacritate exhibiturum ei impensurum confidimus, insuper benignum quoque habentes intuitum clarissimi Joannis Henrici Bisterfeldii ss. theologiae et philosophiae in collegio Albensi professoris, nobis sincere dilecti pro eo factae, et etiam principi digna liberalitatis affectione inclinati eundem Martinum Brassae ac per eum Annam Kovacz, consortem suam de speciali gratia et principalis potestatis nostrae plenitudine e statu et conditione (ignobili), in qua nati sunt et hactenus exstiterunt, clementer eximendos ac in coetum et numerum verorum, natorum et indubitatorum nobilium annumerandos etc. etc. In signum autem hujusmodi verae ac perfectae nobilitatis eorum haec arma sive nobilitatis insignia: scutum videlicet militare coelestini coloris, in cujus campo sive area homo quidam veste viridi indutus sede insidente literas et theca literarum colligere visitur, supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contigit diadema regium gemmis et unionibus decenter exornata, ex cono autem galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant etc. etc.

(Gyulafvári kápt. Lib. reg. XXV. k. 668. 1.)

*

Brassai Márton névvel nem igen találkozunk a könyvnyomtatók sorában. Az általa nyomtatott könyveken rendszerint az áll: »Ki-nyomtatattott Gyula-Fejér Váratt,« vagy pedig: »Typis celsissimi Principis.« A fejedelmi nyomdának ő volt a vezetője. Úgy látszik, Brassából jött Gyula-Fejérvárra és pedig 1639 végén. Geleji Katona Istvánnak Rákóczi fejedelemhez 1639 december 12-én írt levelében olvassuk: »Ngodnak jelentetem volt Bisterfeldius uram által az én concióimnak nyomtatásokban való nagy fogyatkozását, de *Marczi Brassából eljött* s Istennek hála Albert is ismét föléledett, mert megint hozzá kezdtek.«¹ Ha jól sejtjük, ez alatt

¹ Irodrt. Köz. 1894. évf. 336. sz.

a Brassóból jött Marcezi alatt Brassai Mártont kell értenünk. Brassai rövid idő alatt rendbe szedte a nyomdát s oly tevékenységet fejtett ki, amelylyel az ország egy nyomdája se versenyezhetett. Olyan tudós férfiaktól, a milyenek a fejedelmi udvart környezték, akadt is munkája váltig. Ő a bizalomnak, igényeknek kellőleg megfelelt. Mint látjuk, a nemességgel való kitüntetésre nem kisebb ember ajánlotta, mint Bisterfeld.

Az adományozott czímer különösen abból a szempontból érdekes, mert az ú. n. beszélő czímerek sorába tartozik.

III.

*1685 ápril 30. Töltesi István debreczeni nyomdász levele
Langh Jánoshoz.*

Köteles szolgálatomat ajánlom kigyelmednek.

Nemzetes Langh János uram. T. Lysnai Pál uram jelenté a kigyelmed kívánságát az exemplarok felől, kigyelmed kívánsága szerint nyomtattam kigyelmednek n. 200. Kigyelmed tudósitsón, ki kezéhez dirigáljam az exemplarokat és a német kis könyvecskét, kész leszek a kezéhez adni pleno numero; az exemplárok még el nem készültek, következő 5. napján majusnak elkészül. Sok fáradságom volt a kigyelmed munkájával; betűm nem volt elegendő, úgy kellett metszenem ujonnan és öntenem, mivel egyszerűs mind mind sculptor (*így*) és fusor vagyok; úgy itélem, talám ez a betű fog tetszeni, mert alkalmasabbal most nem nyomtathattam. A mi a salariumot nézi érette, a munkáért és papirosért fl. 12 küldjön kigyelmed és ha kívántatik bekötni közüle valamelyet, azt is adja hiremmé kigyelmed, szolgálhatok abban is kigyelmednek; kegyelmes urunknak levelében kíván kigyelmed egyet, aranyossan beköthetek, specimenjét küldöm kigyelmednek; ez csak az első árkus, a többi nálam vagyon. Kigyelmedet követem, ha annyi fáradságom nem lett volna a betűkkel, előbb elkészíthettem volna; a mint lehetett imitaltam a németet, de kíváltképpen kellett a fordításra vigyáznom, mivel a magyar e féle hosszabb a magyar praefatiónál; valamivel kisebb leszen vastagságára, de a hossza mind egy. Ezek után ajánlom az úr oltalmába kigyelmedet. Debrecini, 1685 die ultima Aprilis. Kigyelmed szolgálja míg él Töltesi István debreczeni typ. P. S. A mely becsületes embert kigyelmed a munkáért beküld, a salariumot bizza kigyelmed kezéhez a fölyebb megírt mód szerint.

Kívül: Nemzetes Langh János uramnak cum pleno honoris titulo nekem jóakaró uramnak tulajdon kezében adassék hamarsággal hiven. —

Szabad Zaborszki János uramnak, urunk komornyikjának felszakasztani és megolvasni.

(Eredeti. Orsz. Levéltár. Zárlatán vörös viaszba nyomott kis gyűrűs pecsét, mely egy ágaskodó oroszlánt (?), sisakdíszül kardot tartó kart ábrázol, jobbról-balról S. T. betűkkel.)

IV.

1685. május havában Lisznyai Pál debreczeni tanító levele Langh Jánoshoz.

Isten szerencséttesse uram a kged dolgait, kívánom. Mihelt kgdnek 28 Aprilis irt levelét vettem, a typographust ottan hivat-tam, summa uj betűket öntött, sok dolgai is voltak s eddig azért nem készült volt el a munka. Immár minthogy érkezik ezen a héten, a restantiáját is elvégezi mind a 200 exemplárnak; urunk számára is készen lészen az aranyos könyv. Mondja a typographus, hogy pénze nem volt s azért kellett szürke papirosra nyomtatni. A kgned német könyve készen vagyon; nem küldé ki a typo-graphus, mivel ő is jó német s még hasznát veszi a nyomtatás végeig. Többet nem irok uram kgdnek, mert a typographus maga megírta, mi legyen az ő jutalma. Klmed uram izenje meg, hova dirigáljuk e jövő héten az exemplárokat s kiáltal s meglészen. Ha klmed köttetni akar könyvben, azt is izenje meg, itt elég compactorok vagynak, meglészen az is. Legyen Isten uram klmed-del. Raptim Debreczenben, 1685 die (?) Maji. Kegyelmednek a miben tud jó szívvel szolgál

Lisznyai Páál D. Sch. M., m. p.

Kivül: Nemes és nemzetes Láng János uramnak, mostan urunk tábo-rában commoraló jó akarómnak cum pleno honoris titulo adassék illendő becsülettel, vagy ha ő klme ott nem volna, Zaborszki János uramnak.

(Eredeti. Orsz. Ltár.)

*

Ki volt, mit irt ez a Langh János? Ez a kérdés tolul elénk a fenti két levél elolvasásakor. Langh János nevével nem talál-kozunk a régi magyar könyvek szerzőinek sorában. Szabó Károly két kötetes bibliografiai munkájában nevét hasztalanul keressük. Mégis vizsgáljuk a dolgot behatóbban. Töltesi nyomdász leveléből annyi kitetszik, hogy németből fordított munkáról van szó. Ebben az évben (1685-ben) a Töltesi-nyomdának három magyar nyelvű kiadványát említi Szabó Károly.¹ Ezek közül az 1330 szám alatti fordított munka ugyan, de angolból; szerzője különben is mind a három munkának meg van nevezve. Németből fordított

¹ Régi Magyar Könyvtár, I. kt. 1330. 1331. 1332 sz.

munka a szóban forgó esztendőben Lőcsén jelent meg, a Neuman Gáspár boroszlói pap könyve. A Magyar Könyvszemle által a Szabó Károly nagybecsű bibliografiai munkáinak kiegészítése végett megindított közlemény-sorozatban az a különös eset merült fel, hogy Neuman említett munkája ugyanabban az évben (t. i. 1685-ben) megjelent Debreczenben és Töltesi István nyomdájában.¹ Mind a két munka czíme ugyanaz s mind a kettő »egy akkori bujdosó által« fordítottat németből magyarra; csak-hogy a debreczeni kiadás 8-r. és 64 lap, a lőcsei pedig 12-r. és 89 lap. A két könyvet egybevetni nem állott módomban; mind a kettő csekély számú példányban vidéki könyvtárban őriztetik. De így is erősen hiszem, hogy mindkettőnek egy a szerzője és pedig *Langh János*. Ő az az »urunk (t. i. Tököly Imre) táborában commoraló jóakaró,« akiről ki tudja, micsoda sors vetette a »*bujdosók*« közzé? Életéről jó formán semmit se tudunk; annyi bizonyos, hogy nem tartozott Tököly belső udvari emberei közé. Legalább ezek sorában nem találjuk a nevét; nem úgy, mint a fenti levelekben említett Záborszki Jánosét, akiről tudjuk, hogy ex praecipuis aulae familiarisa volt a fejedelemnek s fizetésének esztendeje 1683 szeptember 24-én kezdődött.²

Talán nem tévedek, ha egy személynek tartom azzal a Lang Jánossal, akiről Kerekes Erzsébet 1680 május 19-én azt írja férjének Krasznahorkai Andrásy Miklósnak, hogy »a tornavár-megyei dézmás, valami Lang János nevű, szendrei profontmester« sürgeti a hatkuti, dermei, kovácsi báránydézmtát; írjon neki Andrásy, hogy legyen egy kis várakozással s ne károsítsa a szegénységet.³

Abból meg, hogy ez a Lang János Szendrőn volt profontmester, talán azt is sejthetjük, hogy Lang János kassai birónak volt a fia, aki, mint biró, 1614-ben tagja volt az egri káptalan kincseit összeíró bizottságnak s mint Tállyai János alumnusnak Leidenből 1626 július 3-án irt leveléből látjuk, a kassai biróságot még ekkor is viselte.⁵

¹ Magyar Könyvszemle, 1896 évf. 91 l.

² Magyar Tört. Eml. Irók. XXV. k. 72. l.

³ Történelmi Tár, 1885. évf. 380 l.

⁴ U. ott, 1885. évf. 182 l. és 1889. évf. 559 l.